

MICHAŁ CEGLAREK

<https://orcid.org/0000-0003-4354-131X>

PORUCZNIK JERZY ROŻAŁOWSKI (1912–1944?) – KAWALERZYSTA I ŻOŁNIERZ KONSPIRACJI

Słowa kluczowe: por. Jerzy Rożałowski, 1 Pułk Ułanów Krechowieckich, Armia Krajowa

Keywords: Lt. Jerzy Rożałowski, 1st Cavalry Regiment of Krechowiecki, Home Army

ABSTRAKT:

Celem artykułu jest wyeksponowanie biografii zapomnianego oficera Wojska Polskiego – Jerzego Rożałowskiego, który po ukończeniu Szkoły Podchorążych Kawalerii w Grudziądzu rozpoczął służbę w 1 Pułku Ułanów Krechowieckich. W latach poprzedzających wybuch II wojny światowej wziął udział w kilkunastu zawodach konnych, zdobywając liczne nagrody. Dobrze zapowiadającą się karierę kawalerzysty przerwała agresja niemiecka i konieczność walki o niepodległość. Po kapitulacji armii polskiej por. Jerzy Rożałowski ewakuował się na terytorium Litwy, gdzie został internowany i osadzony w obozie. Na ziemi litewskiej poznaje wówczas swoją przyszłą żonę – Krystynę Bichniewicz, córkę właściciela ziemskiego oraz praprawnuczkę najstarszej siostry Fryderyka Chopina Ludwika Jędrzejewiczowej, z którą w 1940 r. zawiera związek małżeński. Po ucieczce z obozu internowania Rożałowski włączył się w pracę konspiracyjną i pod nazwiskiem Ryszard Porębski dowodzi 1 Ośrodkiem Dywersyjno-Partyzanckim Okręgu Wileńskiego Armii Krajowej, z którego w czerwcu 1944 r. został sformowany samodzielny Oddział Partyzancki, liczący ok. 200 żołnierzy. W tym samym czasie Rożałowski ściśle współdziałał z 7 Wileńską Brygadą Armii

Krajowej. Por. Jerzy Rożałowski zaginął 11 lipca 1944 r. w Wilnie podczas próby kontaktu z dowództwem Armii Krajowej.

ABSTRACT:

The aim of this article is to present the biography of a forgotten officer of the Polish Army – Jerzy Rożałowski, who, after graduating from the Cavalry Cadet School in Grudziądz, started his service in the 1st Cavalry Regiment of Krechowicki. In the years preceding the outbreak of World War II, he took part in over a dozen horse competitions, winning numerous awards. The promising career of a cavalryman was interrupted by German aggression and the necessity to fight for independence. After the surrender of the Polish army, Lieutenant Jerzy Rożałowski evacuated to the territory of Lithuania, where he was interned and imprisoned in a camp. In Lithuania, he then meets his future wife – Krystyna Bichniewicz, the daughter of the landowner and the great-great-granddaughter of Fryderyk Chopin's eldest sister Ludwika Jędrzejewiczowa, with whom he married in 1940. After escaping from the internment camp, Rożałowski joined the underground and, under the name of Ryszard Porębski, commanded the 1st Infiltration and Partisan Center of the Vilnius District of the Home Army, from which in June 1944 an independent partisan unit was formed, numbering about 200 soldiers. At the same time, Rożałowski worked closely with the 7th Vilnius Brigade of the Home Army. Lieutenant Jerzy Rożałowski went missing on July 11, 1944 in Vilnius during an attempt to contact the command of the Home Army.

Jerzy Rożałowski urodził się 12 stycznia 1912 r. w Proskurowie na Podolu¹. Jego rodzicami byli Mieczysław Karol Rożałowski herbu Gozdawa, zawodowy wojskowy armii carskiej², oraz Jadwiga Helena Klor, zajmująca

¹ Proskurów – nazwa urzędowa. Właściwa nazwa to Płoskirów. Było to miasto powiatowe w guberni podolskiej, przy ujściu rzeki Płoski do Bohu, por. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 9, Warszawa 1888, s. 53. W 1954 r. miastu nadano nazwę Chmielnicki.

² Mieczysław Karol Rożałowski – ur. 5 lipca 1883 r. w majątku Iwanowce na Podolu. Ukończył gimnazjum klasyczne w Kamieńcu Podolskim oraz Twerską Szkołę Kawalerii. W 1903 r. wstąpił do 36 Achtyrskiego Pułku Dragonów. Awansowany kolejno na stopień podporucznika (1907) i porucznika (1910). Po wybuchu I wojny światowej walczył m.in. w Galicji i Rumunii. W walkach pod wsią Negrilerz (Rumunia) został ranny i ewakuowany. Od 1 kwietnia 1919 r. służył w Wojsku Polskim – 5 Pułku Ułanów. Następnie w marcu 1920 r. przeniesiony został do 14 Pułku Ułanów. Za udział w wojnie polsko-rosyjskiej został odznaczony Srebrnym Krzyżem Orderu Wojennego *Virtuti Militari*. Od

się majątkiem w Iwanowcach (gubernia podolska, powiat lityński)³. Rodzina Rożałowskich posiadała długą historię, a wśród jej członków nie brakowało zasłużonych dla spraw narodowych. Jedną z takich postaci był bez wątpienia Włodzimierz Rożałowski – oficer wojsk rosyjskich, powstaniec styczniowy, emigrant, uczestnik wojny francusko-pruskiej, adiutant gen. Jarosława Dąbrowskiego podczas Komuny Paryskiej⁴. Rożałowscy od pokoleń zamieszki-

5 stycznia 1921 r. pełnił funkcję dowódcy szwadronu zapasowego w 4 Pułku Strzelców Konnych. Z dniem 27 grudnia 1921 r. Minister Spraw Wojskowych gen. K. Sosnkowski przeniósł go do 9 Pułku Ułanów. W 1922 r. otrzymał awans do na stopień podpułkownika. 20 listopada 1924 r. został przydzielony do 6 Pułku Ułanów Kaniowskich na stanowisko dowódcy. Funkcję tę pełnił do stycznia 1928 r. Wówczas minister spraw wojskowych przeniósł go do kadry oficerów kawalerii z równoczesnym przydziałem na stanowisko szefa Rejonowego Inspektoratu Koni w Katowicach. W sierpniu 1931 r. przeszedł w stan spoczynku. Zamieszkał wówczas w Siedlcach. W czasie II wojny światowej był dowódcą wojskowym Służby Zwycięstwa Polski na terenie powiatu mińskomazowieckiego, a następnie pierwszym komendantem koła Związku Walki Zbrojnej w Mińsku Mazowieckim. Zmarł 3 kwietnia 1950 r. we Wrocławiu. Spoczywa na nieczynnym cmentarzu przy ul. Krzyckiej we Wrocławiu, zob. Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego (dalej: CAW-WBH), Akta personalne i odznaczeniowe, sygn. AP 881, Akta personalne Mieczysława Karola Rożałowskiego; tamże, sygn. VM I.482.51–4185; *Zarys historii wojennej 14-go Pułku Ułanów Jazłowieckich*, oprac. W. Czaykowski, Warszawa 1928, s. 39; *Dziennik Personalny*: 1921, nr 43, pkt 1939, s. 1764; 1924, nr 123, s. 686; 1928, nr 3, s. 25; *Rocznik Oficerski Rezerw*, Warszawa 1934, s. 336; *Wykaz oficerów, którzy nadesłali swe karty kwalifikacyjne, do Wydziału prac przygotowawczych, dla Komisji Weryfikacyjnej przy Departamencie Personalnym Ministerstwa Spraw Wojskowych*, Warszawa 1920, s. 98; S. Kuligowski, *ZWZ-AK w powiecie mińskomazowieckim w latach 1940–1944: (zarys struktury organizacyjnej)*, „Rocznik Mińsko-Mazowiecki” 1997–1998, t. 4, nr 1, s. 70, 73; D. Koreś, *Bój pod Jazłowcem*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2011, nr 8–9, s. 69 (błędnie podane nazwisko jako Rożałowski oraz nieprawdziwa informacja o braku akt w Centralnym Archiwum Wojskowym).

³ Wieś Iwanowce znajdowała się w południowo-zachodniej części powiatu. Zob. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 3, Warszawa 1882, s. 316.

⁴ Włodzimierz Rożałowski (1838–1876) – oficer wojsk rosyjskich, uczestnik powstania styczniowego w województwie krakowskim i sandomierskim. Po zwolnieniu z więzienia udał się na emigrację do Paryża. Został wówczas aktywnym działaczem Zjednoczenia Emigracji Polskiej. Po wybuchu wojny francusko-pruskiej zaciągnął się do armii. Następnie w czasie Komuny Paryskiej został dowódcą 221 batalionu gwardii narodowej. Został także adiutantem gen. Jarosława Dąbrowskiego – naczelnego dowódcy wojsk Komuny Paryskiej. Po upadku Komuny wyjechał do Londynu. Wówczas włączył

wali ziemie Podola niedaleko Baru. Dopiero rewolucja bolszewicka z 1917 r. i ogólna anarchia, która nastąpiła w jej wyniku, spowodowały, iż dotychczasowy spokój został zastąpiony przez kradzieże, palenie dworów oraz mordowanie ich właścicieli. W tej sytuacji rodzina Rożałowskich postanowiła opuścić swój majątek i przenieść się do odrodzonej Polski. Oprócz Mieczysława Rożałowskiego Podole opuścili także dwaj jego bracia: Leon⁵ oraz Szczęśny⁶, którzy

się w działalność Międzynarodówki Robotniczej. Przeniósł się następnie do Niemiec. Zmarł w 1876 r. w Rödelshelm, zob. K. Wyczańska, *Rożałowski (Rozałowski) Włodzimierz*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 32, z. 134, Wrocław-Warszawa-Kraków 1991, s. 429–431.

⁵ Leon Rożałowski (1886–1968) – ur. 3 listopada 1886 r. w majątku Iwanowce na Podolu. W latach 1907–1917 r. służył w armii carskiej. W listopadzie 1919 r. przyjęty w stopniu podporucznika do Wojska Polskiego i przydzielony do wojsk kolejowych. W 1921 r. awansowany do stopnia porucznika, w 1922 r. – rotmistrza. Pełnił służbę m.in. w Oddziale IV Sztabu Generalnego, 14 Pułku Ułanów Jazłowieckich oraz 4 Pułku Strzelców Konnych (dowódca szwadronu ckm). Z dniem 31 sierpnia 1930 r. przeniesiony został w stan spoczynku. Został wówczas urzędnikiem państwowym, pełniąc najpierw urząd starosty sierpeckiego, a w latach 1937–1939 plockiego. Żoną Leona była Regina z domu Thomas, siostra Marty Thomas-Zaleskiej, która była partnerką życiową Edwarda Rydza-Śmigłego. Zob. CAW-WBH, Akta personalne i odznaczeniowe, sygn. AP 1040, Akta personalne Leona Rożałowskiego; tamże, sygn. Odrzuc. 7.10.1935, Wniosek odznaczeniowy Leona Rożałowskiego.

⁶ Szczęśny Rożałowski (1893–1977) – ur. 20 listopada 1893 r. w majątku Iwanowce na Podolu. Ukończył Akademię Rolniczą w Taborze (Czechy) w 1914 r. Jesienią 1914 r. powołany został do kadry 12 Pułku Ułanów przy 8 Zapasowym Pułku Kawalerii w Nowogieregiewsku (rosyjska nazwa Modlina). W 1915 r. mianowany na stopień chorążego armii carskiej. W 1917 r. przebywał na froncie rumuńskim. Od 1918 r. przebywał w II Korpusie Polskim (1 szwadron 6 Pułku Ułanów). Po bitwie pod Kaniowem uciekł z niewoli niemieckiej i powrócił na Podole, gdzie zajmował się gospodarowaniem w rodzinnym majątku. W sierpniu 1919 r. przedostał się do Polski i jako podporucznik został przyjęty do 14 Pułku Ułanów. Jesienią 1922 r. otrzymał przeniesienie do 9 Pułku Ułanów. W 1925 r. ukończył kurs doszkolenia oficerów kawalerii w Grudziądzu, a rok później kurs samochodów pancernych. W 1926 r. przeniesiono go do Korpusu Ochrony Pogranicza (Dederkały pod Krzemieńcem a później Koszlaki). Otrzymał awans na rotmistrza (1928) i objął dowództwo 6 szwadronu w Łuszkach. Następnie w latach 1931–1937 służył w 27 Pułku Ułanów (dowódca szwadronu). Od 1937 r. przebywał w 23 Pułku Ułanów (oficer mobilizacyjny). W czasie walk wrześniowych 1939 r. objął stanowisko oficera broni, a pod koniec działań został adiutantem. Dostał się do niewoli niemieckiej w rejonie Trawnik na Lubelszczyźnie i został przewieziony do ołlagu VII A w Murnau. W 1946 r. wrócił z transportem repatriantów do Polski. Osiedlił się wówczas w Rogowie Opolskim

podobnie jak on, podjęli służbę w armii polskiej i walczyli z Armią Czerwoną podczas wojny polsko-sowieckiej (1919–1921).

Młody Jerzy od początku był wychowywany w duchu umiłowania narodowych tradycji i wartości. O tym, iż w domu Rożałowskich panowała patriotyczna atmosfera, najlepiej świadczą słowa pracującego wówczas w pobliskim Barze ks. Mariana Tokarzewskiego⁷, późniejszego kapelana marszałka Józefa Piłsudskiego, który wspominał: „Na obywatelstwo sąsiednie dużo rachować nie mogłem. Jeden tylko dom nigdy nie zawiódł, to dom Mieczysława Rożałowskiego”⁸.

Z pewnością zawodowa służba wojskowa ojca Jerzego miała wpływ na jego młodzieńcze lata, czego egzemplifikacją była częsta zmiana zamieszkania i szkoły. Młody Jerzy zaczął uczęszczać najpierw do Gimnazjum im. Stanisława Staszica w Warszawie. Następnie z klasy trzeciej Rożałowski przeniósł się do Gimnazjum im. Stanisława Staszica w Stanisławowie (ppłk Mieczysław Rożałowski był tam wówczas dowódcą 6 Pułku Ułanów Kaniowskich), natomiast ostatnie dwa lata edukacji w zakresie szkoły średniej kontynuował w Miejskim Gimnazjum Matematyczno-Przyrodniczym im. Mikołaja Kopernika w Katowicach (ojciec Jerzego pełnił w tym mieście stanowisko rejonowego inspektora koni). To właśnie w tym ostatnim miejscu, 23 maja 1930 r.

na Opolszczyźnie. Odznaczony był m.in. Krzyżem Walecznych, Srebrnym Krzyżem Zasługi, zob. CAW-WBH, Kolekcja akt żołnierzy zarejestrowanych w Rejonowych Komenbach Uzupełnień, sygn. II.56.15924, Szczęsny Rożałowski; R. Rybka, K. Stepan, *Rocznik Oficerski 1939. Stan na dzień 23 marca 1939*, Kraków 2006, s. 301, 706.

⁷ Marian Tokarzewski (1873–1941?) – kapłan diecezji kamienieckiej, płk Wojska Polskiego. Ukończył seminarium duchowne w Żytomierzu. W pracy duszpasterskiej był często szykanowany przez władze carskie. Od 1920 r. pracował w Wojsku Polskim, m.in. był kapelanem Fortu Wojennego w Modlinie oraz Marynarki Wojennej w Toruniu. W latach 1920–1923 pełnił funkcję kapelana marszałka Józefa Piłsudskiego, a następnie prezydentów Stanisława Wojciechowskiego i Ignacego Mościckiego. Po 1926 r. zrezygnował z urzędu kapelana prezydenta. Został wówczas proboszczem, najpierw w Grodzisku Mazowieckim, a następnie w Nowym Dworze Mazowieckim. Po 1930 r. wyjechał do Łucka i zamieszkał w budynku seminarium. W 1931 r. został proboszczem w Kowlu. Aresztowany przez NKWD w 1940 r. Zginął prawdopodobnie podczas drogi na zesłanie 1940/1941. Odznaczony m.in. Krzyżem Walecznych, Orderem Odrodzenia Polski, Krzyżem Niepodległości, zob. M. Ceglarek, *Kapelani Wojska Polskiego z okresu wojny polsko-sowieckiej 1919–1921*, Warszawa 2021, s. 36.

⁸ M. Tokarzewski, *Straż przednia (ze wspomnień i notatek)*, Warszawa 1925, s. 192.

Jerzy Rożałowski zdał egzamin dojrzałości i rozpoczął studia na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym (sekcja matematyczna) Uniwersytetu Warszawskiego⁹. Po trzech trymestrach studiów w 1931 r. zrezygnował jednak z nauki na uniwersytecie¹⁰. W sierpniu 1931 r. wstąpił do Szkoły Podchorążych Rezerwy Kawalerii w Grudziądzu. Przebywał w niej do 30 czerwca 1932 r.¹¹ Od 1 października 1932 r. kontynuował swoje zainteresowania wojskowe również w Grudziądzu, tym razem w Szkole Podchorążych Kawalerii. Patronem rocznika, na którym Rożałowski doskonalił swoje umiejętności kawaleryjskie, był hetman Stefan Żółkiewski¹². Po dwóch latach, na mocy zarządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Ignacego Mościckiego z dnia 4 sierpnia 1934 r., został mianowany podporucznikiem w korpusie oficerów kawalerii (ze starszeństwem z dniem 15 sierpnia 1934 r.). Rożałowski ukończył Szkołę Podchorążych Kawalerii z 4. lokatą i otrzymał przydział do 1 Pułku Ułanów Krechowieckich¹³, który stacjonował w Augustowie¹⁴. Wraz z nim promocję oficerską otrzymali wówczas m.in. Andrzej Czajkowski (uzyskał 59. lokatę) redaktor naczelny periodyku „Tętent. Miesięcznik Szkoły Podchorążych Kawalerii w Grudziądzu”, późniejszy cichociemny, stracony w więzieniu mokotowskim w 1953 r.¹⁵, oraz Zygmunt Szendzielarz (uzyskał 68. lokatę)¹⁶ późniejszy

⁹ Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego, sygn. RP 34554, Akta osobowe Jerzego Rożałowskiego.

¹⁰ Tamże, Świadectwo wystąpienia nr 674 Jerzego Rożałowskiego z dnia 10 kwietnia 1934 roku.

¹¹ Fundacja Ośrodka Karta – Archiwum Wschodnie (dalej: AW), Kolekcja Janusza Bohdanowicza, Ewidencja 7 Brygady Armii Krajowej „Wilhelma” Okręg Wileński, sygn. AW III 618.17.07, List Longina Jarmońkiewicza do Janusza Bohdanowicza zawierający życiorys Jerzego Rożałowskiego.

¹² Stefan Żółkiewski (1547–1620) – w latach 1588–1618 był hetmanem polnym koronnym, a od 1618 r. – hetmanem wielkim koronnym i kanclerzem koronnym.

¹³ Dziennik Personalny 1934, nr 12, s. 213, 222.

¹⁴ Por. J. Szlaszyński, *1 Pułk Ułanów Krechowieckich w Augustowie (1921–1939)*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2011, t. 12, nr 4, s. 55–86.

¹⁵ M. Żynda, „Tętent. Miesięcznik Szkoły Podchorążych Kawalerii w Grudziądzu” (1933–1934), „Toruńskie Studia Bibliologiczne” 2014, nr 1 (12), s. 44 i n.

¹⁶ „Dziennik Personalny” 1934, nr 12, s. 214.

dowódca 5 Wileńskiej Brygady Armii Krajowej, również zamordowany przez komunistów w 1951 r.¹⁷

Pełniąc służbę w 1 Pułku Ułanów, 19 marca 1938 r. Jerzy Rożałowski został awansowany do stopnia porucznika¹⁸. Ostatnie lata przed wybuchem II wojny światowej to także okres, kiedy młody oficer kawalerii odniósł znaczące sukcesy jako uczestnik zawodów jeździeckich. Warto w tym miejscu przyrzeć się najważniejszym sukcesom por. Jerzego Rożałowskiego. Pierwszym dużym osiągnięciem krechowieckiego ułana był udział w dniach 7–9 maja 1938 r. w zawodach konnych w Łucku, zorganizowanych przez Wołyński Klub Jeździecki. W trzecim dniu, podczas konkursu otwartego szybkości im. Wojewody Wołyńskiego, por. Jerzy Rożałowski zajął drugie miejsce na kłaczy Sarna II¹⁹. Tydzień później uczestniczył w wiosennych zawodach konnych pod patronatem Generalnego Inspektora Sił Zbrojnych marszałka Edwarda Śmigłego-Rydza w Tarnopolu (13–15 maja), których organizatorem był Podolski Klub Jeździecki. W konkursie szybkości im. Antoniego hrabiego Lanckorońskiego por. Rożałowski zajął drugie miejsce i otrzymał nagrodę honorową²⁰.

Por. Jerzy Rożałowski był także uczestnikiem XI Międzynarodowych Oficjalnych Zawodów Konnych zorganizowanych przez Towarzystwo Międzynarodowych i Krajowych Zawodów Konnych w Polsce. Turniej był rozgrywany w dniach 28 maja – 5 czerwca 1938 r. w Warszawie. Piątego dnia turnieju, tj. 1 czerwca, por. Rożałowski wziął udział w Konkursie miasta stołecznego Warszawy (dokładności) i na 90 uczestników zajął 25. miejsce na kłaczy Sarna II²¹. Kilka dni później, w dziewiątym dniu zawodów (5 czerwca) Jerzy Rożałowski na koniu Bartek IV zajął 19. miejsce w Konkursie „Pożegnalnym” (zwykłym)²². 18 czerwca wziął z kolei udział w konkursie zwykłym Borysławskiego Zagłębia Naftowego zorganizowanego w Truskawcu, gdzie zajął trzecie

¹⁷ Por. K. Polejowski, *O Polskę wolną i czystą jak łąka. Szwadron 5. Brygady Wileńskiej AK ppor. Zdzisława Badochy „Żelaznego” na terenie powiatu kartuskiego w maju 1946 roku*, Gdańsk 2021.

¹⁸ CAW-WBH, Oddziały Kawalerii, sygn. I.321.1.15, Rozkazy dzienne 1 Pułku Ułanów za 1938 rok, Rozkaz Dzienny Nr 61 z dnia 21 marca 1938 roku, pkt 1.

¹⁹ *Wyniki zawodów konnych w Łucku*, „Kurier Wołyński” 2 (1938), nr 18 (78), s. 4; L. Kon, *Łuck (XXXV)*, „Jeździec i Hodowca” 17 (1938), nr 16, s. 338.

²⁰ *Kronika*, „Jeździec i Hodowca” 17 (1938), nr 19, s. 414–415.

²¹ *Kronika*, „Jeździec i Hodowca” 17 (1938), nr 17, s. 366.

²² *Kronika*, „Jeździec i Hodowca” 17 (1938), nr 18, s. 392.

miejsce, natomiast w konkursie ciężkim (dokładności) zajął siódme miejsce. Ostatniego dnia turnieju (19 czerwca) zajął szóste miejsce (konkurs zwykły)²³. Ukoronowaniem niewątpliwych sukcesów było nadanie por. Jerzemu Rożałowskiemu przez Prezesa Rady Ministrów gen. dyw. Sławoja Składkowskiego 29 października 1938 r. za zasługi w służbie wojskowej Brązowego Krzyża Zasługi²⁴. W kontekście osiągnięć jeździeckich por. Jerzego Rożałowskiego warto jedynie wspomnieć, iż jego kuzyn ppor. Roman Rożałowski, który służył w 15 Pułku Ułanów Poznańskich, podczas zwodów konnych o mistrzostwo wojska latem 1938 r. zdobył tytuł II wicemistrza Wojska Polskiego (indywidualnie), a jego formacja (drużynowo) wywalczyła mistrzostwo²⁵.

W marcu 1939 r. por. Jerzy Rożałowski przebywał na kursie dla dowódców szwadronów w Centrum Wyszkożenia Kawalerii w Grudziądzu²⁶. We wrześniu 1939 r. zajmował stanowisko dowódcy szwadronu gospodarczego w swoim macierzystym pułku. W czasie działań wojennych 1 Pułk Ułanów Krechowieckich wszedł w skład Suwalskiej Brygady Kawalerii, która z kolei stanowiła składową związku operacyjnego, jaką była Samodzielna Grupa Operacyjna „Narew”, dowodzona przez gen. bryg. Czesława Młota-Fijałkowskiego. Pułk por. Jerzego Rożałowskiego walczył z wojskami niemieckimi na pograniczu Prus Wschodnich (m.in. walki pod Jakacją)²⁷. Na skutek kapitulacji armii polskiej por. Rożałowski przedostał się na teren Litwy i tam został internowany. Rożałowski został osadzony najpierw w obozie dla internowanych nr 2 w Rakiszkach²⁸, a następnie 6 stycznia 1940 r. wraz z innymi oficerami prze-

²³ CAW-WBH, Oddziały Kawalerii, sygn. I.321.1.15, Rozkazy dzienne 1 Pułku Ułanów za 1938 rok, Rozkaz Dzienny Nr 138 z dnia 4 lipca 1938, pkt. 7 zawody konne – wynik.

²⁴ „Monitor Polski” 1938, nr 252, poz. 575, s. 6; CAW-WBH, Oddziały Kawalerii, sygn. I.321.1.15, Rozkazy dzienne 1 Pułku Ułanów za 1938 rok, Rozkaz Dzienny Nr 225 z dnia 10 listopada 1938 roku, pkt 1 Odznaczenia.

²⁵ J. Łoś, *Zawody konne o Mistrzostwo Wojska na r. 1938*, „Jeździec i Hodowca” 17 (1938), nr 24, s. 521.

²⁶ R. Rybka, K. Stepan, *Rocznik Oficerski 1939. Stan na dzień 23 marca 1939*, s. 689.

²⁷ J. Przemsza-Zieliński, *Wrześniowa księga chwały kawalerii polskiej*, Warszawa 1995, s. 69. Zob. także Z. Koszyła, *Wrzesień 1939 roku na Białostoczczyźnie*, Białystok 1967.

²⁸ Por. A. Bogusławski, *W znak pogoni. Internowanie Polaków na Litwie IX 1939–VII 1940*, Toruń 2004, s. 51 i n.

niesiono go do obozu dla internowanych nr 1 w Kalwarii. Dwa miesiące później 8 marca 1940 r. udało mu się uciec²⁹.

W działaniach wojennych we wrześniu 1939 r. udział wzięli także inni przedstawiciele rodziny Rożałowskich: brat Jerzego – ppor. Zbigniew Rożałowski, który dowodził plutonem w 4 szwadronie 7 Pułku Ułanów Lubelskich (Mazowiecka Brygada Kawalerii)³⁰, wspomniany już kuzyn ppor. Roman Rożałowski, dowódca plutonu w 3 szwadronie 15 Pułku Ułanów Poznańskich (Wielkopolska Brygada Kawalerii)³¹, a także wuj Jerzego – rotmistrz Szczesny Rożałowski pełniący służbę oficera broni, a następnie adiutanta w 23 Pułku Ułanów Grodzieńskich (Wileńska Brygada Kawalerii). Na polu chwały poległ z kolei por. Stefan Rożałowski – kuzyn Jerzego, oficer ogniowy 2 baterii 4 Dy-

²⁹ CAW-WBH, Wojskowa Komisja Archiwalna, sygn. VIII.8073.5., Obóz dla internowanych nr 1 w Kalwarii, s. 33; J. Pięta, W. K. Roman, M. Szczurowski, *Polacy internowani na Litwie 1939–1940*, Warszawa 1997, s. 429. Problematykę obozów internowania dla żołnierzy polskich porusza także publikacja litewskiego autora: G. Surgailis, *Uchodźcy wojenni i polscy żołnierze internowani na Litwie w czasie II wojny światowej*, Warszawa 2013.

³⁰ Zbigniew Rożałowski (1917–2013) – syn Mieczysława Rożałowskiego i brat Jerzego. Ukończył Szkołę Podchorążych Kawalerii w Grudziądzu (1938), po czym został skierowany do 7 Pułku Ułanów Lubelskich na stanowisko dowódcy plutonu. Po kapitulacji armii polskiej we wrześniu 1939 r. działał w konspiracji. Następnie trafił do niemieckiej niewoli. Po zakończeniu II wojny światowej przebywał w Wielkiej Brytanii, Argentynie i Stanach Zjednoczonych, zob. CAW-WBH, Akta personalne i odznaczeniowe, sygn. AP 4060, Akta personalne Zbigniewa Rożałowskiego.

³¹ Roman Rożałowski (1913–1984) – syn Leona Rożałowskiego i brat Stefana; porucznik kawalerii, absolwent Szkoły Podchorążych Kawalerii w Grudziądzu (promocja 15 października 1935 r.). Roman Rożałowski 7 września 1939 r. został ciężko ranny w rejonie Uniejowa (polecił wówczas odciąć sobie siekierą część naderwanej stopy). Wziął udział w powstaniu warszawskim jako zastępca dowódcy Zgrupowania Armii Krajowej „Kryśka”. Ciężko ranny trafił do szpitala przy ul. Czerniakowskiej. Po zakończeniu II wojny światowej powrócił do Poznania, a w 1968 r. przeniósł się na Śląsk Opolski. Był odznaczony Srebrnym Krzyżem *Virtuti Militari* (28 września 1939 r.), Krzyżem *Walecznych* (15 września 1944 r.), *Warszawskim Krzyżem Powstańcym*, *Krzyżem Armii Krajowej*, *Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski*. Spoczywa w kwaterze Zgrupowania AK „Kryśka” na warszawskich Powązkach, zob. CAW-WBH, Akta personalne i odznaczeniowe, sygn. AP 257, Akta personalne Romana Rożałowskiego; S. Fojcik, M. Getter, *Rożałowski Roman*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 32, z. 134, Wrocław–Warszawa–Kraków 1991, s. 428–429; M. Żółtowski, *Garść wspomnień z przeszłości. Praktyka i ćwiczenia wojskowe w 15. Pułku Ułanów Poznańskich 1938–1939*, „Związek Rodu Żółtowskich” 2001, nr 27, s. 11; S. Fojcik, *Żołnierze AK „Kryśka”*, Warszawa 1994, s. 417.

wizjonu Artylerii Konnej (Suwalska Brygada Kawalerii), który pośmiertnie odznaczony został Orderem Virtuti Militari³². Inny kuzyn por. Jerzego Rożałowskiego – ppor. Tadeusz Gałuszczyński – dowódca plutonu w 9 Dywizjonie Artylerii Konnej (Nowogródzka Brygada Kawalerii) trafił do sowieckiej niewoli i został zamordowany w Katyniu w 1940 r.³³

Podczas pobytu w obozie dla internowanych w Rakiszkach por. Jerzy Rożałowski poznał córkę właściciela majątku w Poniemuńku³⁴ oraz praprawnuczkę najstarszej siostry Fryderyka Chopina Ludwiki Jędrzejewiczowej³⁵ – Krysty-

³² Stefan Antoni Rożałowski (1911–1939) – syn Leona Rożałowskiego i brat Romana. Ukończył Szkołę Podchorążych Rezerwy Artylerii we Włodzimierzu Wołyńskim (1932) oraz Szkołę Podchorążych Artylerii w Toruniu (1934). W 1938 r. awansowany na stopień porucznika. Pełnił służbę w 4 Dywizjonie Artylerii Konnej. Poległ 14 września 1939 r. w bitwie z niemieckimi wojskami pancernymi pod Olszewem (gmina Brańsk, województwo podlaskie), zob. CAW-WBH, Akta personalne i odznaczeniowe, sygn. AP 2480, Akta personalne Stefana Antoniego Rożałowskiego; *Płocczanie znani i nieznan. Słownik biograficzny*, Płock 2002, s. 520; W. Lewandowski, *Z walk 3 Pułku Szwoleżerów Mazowieckich im. Jana Hipolita Kozielskiego we wrześniu 1939 r.*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Historia” 1975, t. 10 (67), s. 99; Z. Podhorski, *Tak zapamiętałem... Wspomnienia i dokumenty (od 13 marca do 10 października 1939 roku)*, Grudziądz 2002, s. 47–49, 101.

³³ Tadeusz Gałuszczyński (1914–1940) – syn Eugeniusza Gałuszczyńskiego (pułkownika artylerii Wojska Polskiego) oraz Adeli z Rożałowskich (siostra ojca Jerzego – Mieczysława). Był absolwentem Gimnazjum im. R. Traugutta w Brześciu nad Bugiem oraz Szkoły Podchorążych Artylerii w Toruniu. Mianowany na stopień podporucznika w październiku 1938 r.). Służył w 9 Dywizjonie Artylerii Konnej, który stacjonował w Baranowiczach na terenie Okręgu Korpusu Nr IX (Brześć nad Bugiem), zob. CAW-WBH, Akta personalne i odznaczeniowe, sygn. AP 3290, Akta personalne Tadeusza Gałuszczyńskiego; *Zabici w Katyniu. Alfabetyczny spis 4415 jeńców polskich z Kozielska zabitych w kwietniu-maju 1940, według źródeł sowieckich, polskich i niemieckich*, Warszawa 2013, s. 274.

³⁴ Poniemunek znajdował się najpierw w powiecie nowoaleksandrowskim guberni kowieńskiej Imperium Rosyjskiego, a później w powiecie rakiskim Republiki Litewskiej. Władysław Bichniewicz pozostawił zapis wspomnień z okresu, kiedy był właścicielem Poniemuńka, szerzej zob. Archiwum Naukowe Muzeum Fryderyka Chopina w Warszawie (dalej: ANMFC), Kolekcja Władysława Bichniewicza, *Moje wspomnienia z Litwy* (maszynopis). Zob. także: *Panemunėlis*, dalis I–II, vyriausiasis redaktorius V. Mačiekus, Vilnius 2011.

³⁵ Ojciec Krystyny – Władysław Bichniewicz (1890–1975) był synem Józefy Bronisławy z Ciechomskich (1859–1922), która była wnuczką Ludwiki z Chopinów Jędrzejewiczowej (1807–1855) – siostry Fryderyka Chopina (1810–1849), zob. ANMFC, Kolekcja Władysława Bichniewicza, *Moje wspomnienia 1890–1914*, s. 2.

nę Bichniewicz³⁶. Było to możliwe, ponieważ po przybyciu żołnierzy polskich do obozów internowania na Litwie Polacy, którzy mieszkali w okolicy, starali się roztoczyć opiekę nad osadzonymi i organizowali różnorakie formy wsparcia. Sam Władysław Bichniewicz, ojciec Krystyny, zapisał w swoich wspomnieniach: „Obóz taki [dla internowanych] między innymi powstał w Rakiszkach: w zarekwirowanej na ten cel części pałacu Przeździeckich umieszczono oficerów, w innych dworskich budynkach osobno podchorążych, osobno podoficerów i żołnierzy. Byli wielką sensacją, a rogatywki cieszyły się sympatią zwłaszcza młodych Litwinek. Sporo mieszkańców Rakiszek udawało się pod obóz, aby izolowanym za drutami żołnierzom wręczyć jakiś upominek, przez płot uprawiać z nimi handel lub tylko pogadać. Internowani mogli tylko za przepustką i pod konwojem wychodzić na miasto, załatwiać sprawunki, co uskuteczniali najczęściej drogą wymiany”³⁷. Efektem znajomości por. Jerzego

³⁶ Krystyna Bichniewicz (Krystyna Rożałowska, Krystyna Porębska) (1919–2006) – urodziła się 11 marca 1919 r. w Warszawie. Podobnie jak jej siostra Maria (1915–2010), ukończyła Państwowe Żeńskie Gimnazjum im. ks. Adama Jerzego Czartoryskiego w Wilnie (1937). Po wyjściu za mąż nowożeńcy zamieszkali w znajdującym się pod niemieckim zarządem majątku Landwarów. Krystyna w okresie okupacji pracowała jako pielęgniarka w szpitalu w Wilnie (lipiec 1944–kwiecień 1945). Po repatriacji do Polski zamieszkała wraz z rodziną w Toruniu. W nowych warunkach podjęła pracę jako sekretarka Wydziału Produkcji Roślinnej Pomorskiej Izby Rolniczej w Toruniu (1946–1947). W tym samym czasie na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika studiowała historię (1946–1951) pod kierunkiem prof. Karola Górskiego. Następnie przez kilkadziesiąt lat była zatrudniona w Towarzystwie Naukowym w Toruniu (1950–1990) w pracowni mikrofilmowej. Współzałożycielka (1957) oraz wieloletni wiceprezes (1985–1988, 1994–1998) i prezes (1991–1994) Klubu Inteligencji Katolickiej w Toruniu. W 1971 r. opracowała *Słownik historyczno-geograficzny ziemi chełmińskiej w średniowieczu*, który został wydany przez Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu. W 1978 r. otrzymała Złoty Krzyż Zasługi. Ostatnie lata życia spędziła w Domu Pomocy Społecznej w Toruniu (mieszkała tam wraz z siostrą Marią). Zmarła 16 marca 2006 r., zob. ANMFC, Kolekcja Władysława Bichniewicza, Dokumenty Krystyny Bichniewicz-Porębskiej (1919–2006); M. Białkowski, *Swoi czy obcy? Represje wobec działaczy Klubu Inteligencji Katolickiej w Toruniu jako metoda wykluczenia społecznego katolików świeckich w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, [w:] *Swojskość i obcość w regionie kujawsko-pomorskim*, red. M. Białkowski, Z. Biegański, T. Maresz, W. Polak, Toruń 2015, s. 154 i n.

³⁷ ANMFC, Kolekcja Władysława Bichniewicza, *Moje wspomnienia z Litwy* (maszynopis), s. 75.

Rożałowskiego z Krystyną Bichniewicz było późniejsze zawarcie przez nich związku małżeńskiego 24 grudnia 1940 r. w Wilnie³⁸.

Por. Jerzy Rożałowski po ucieczce z obozu internowania nawiązał kontakt ze Związkiem Walki Zbrojnej – Komendą Okręgu Wileńskiego. Został zaprzyjęsiony i skierowany do pracy konspiracyjnej³⁹. Otrzymał wówczas fikcyjne dokumenty na nazwisko Ryszard Porębski ps. Gozdawa⁴⁰. Po wybuchu wojny niemiecko-sowieckiej w czerwcu 1941 r. i zajęciu Wileńszczyzny przez wojska niemieckie Porębski został zaangażowany do tworzącej się grupy majątków ziemskich pod niemieckim zarządem i otrzymał posadę pisarza w dawnej posiadłości hrabiów Tyszkiewiczów – Landwarowie (na zachód od Wilna)⁴¹. W tym samym czasie przystąpił także do tworzenia na terenie Landwarowa konspiracyjnego 1 Ośrodka Dywersyjno-Partyzanckiego Okręgu Wileńskiego Armii Krajowej. Jak wspominał Janusz Bohdanowicz ps. Czortek, późniejszy prezes Okręgu Wileńskiego Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej, formacja utworzona przez Porębskiego w miarę rozwoju, stała się zapleczem Komendy Okręgu Wileńskiego, natomiast zdolności organizacyjne, bardzo duży potencjał ludzki w postaci mieszkających tam oficerów i podoficerów Wojska Polskiego, a także duża liczba młodzieży gimnazjalnej pozwoliły mu stworzyć bardzo sprawnie działającą konspirację z wszystkimi komórkami or-

³⁸ ANMFC, Kolekcja Władysława Bichniewicza, Dokumenty Jerzego Rożałowskiego (1912–1944?).

³⁹ W pracę konspiracyjną zaangażowana była także siostra Jerzego – Irena (1918–1995). W 1943 r. wyszła za mąż za Tadeusza Smoleńskiego (1908–1944) – byłego oficera Korpusu Ochrony Pogranicza, nauczyciela i pedagoga, aktywnego działacza konspiracji na terenie Mińska Mazowieckiego. Smoleński został 17 lutego 1944 r. aresztowany przez gestapo, a następnie po odmowie współpracy z okupantem rozstrzelany, zob. B. Buczek, S. Nowakowska, *Tadeusz Smoleński (1908–1944). Życie i działalność*, „Rocznik Mińskomazowiecki” 1997/1998, z. 4, cz. 1, s. 137–138.

⁴⁰ W dokumentach Jerzego Rożałowskiego w ANMFC zachowała się oryginalna metryka urodzenia na nazwisko Ryszard Porębski wydana przez parafię św. Antoniego w Warszawie. Co istotne, również małżeństwo z grudnia 1940 r. z Krystyną Bichniewicz Jerzy zawarł jako Ryszard Porębski, zob. ANMFC, Kolekcja Władysława Bichniewicza, Dokumenty Jerzego Rożałowskiego (1912–1944?).

⁴¹ Por. AW, Kolekcja Janusza Bohdanowicza, Ewidencja 7 Brygady Armii Krajowej „Wilhelma” Okręg Wileński, sygn. AW III 618.17.09, Wspomnienie Jerzego Dzierżyńskiego „Szczęsnego” o por. Jerzym Rożałowskim.

organizacyjnymi przystosowanymi do późniejszych wystąpień zbrojnych⁴². Zasięgiem działań Ośrodek kierowany przez Porębskiego objął obszar od granic Wilna na wschód, do granicy z Litwą z 1939 r. po lewym brzegu rzeki Wilii. Bliskość Wilna, a także łatwość porozumiewania się z Komendą Okręgu ZWZ-AK oraz Delegaturą Rządu, dawały sprzyjające warunki dla działania Ośrodka. Sam por. Jerzy Rożałowski zyskał z kolei miano świetnego organizatora i bardzo dobrego konspiratora⁴³.

Ze względu na fakt przenikania od wschodu i południa na tereny Puszczy Rudnickiej oddziałów partyzantki sowieckiej, których głównym zadaniem było podporządkowanie dowództwu sowieckiemu wszystkich znajdujących się na tym terenie formacji, a w dalszych konsekwencjach usunięcie z tego obszaru oddziałów Armii Krajowej, zaistniała potrzeba zabezpieczenia tego terenu przez polskie formacje. W związku z tym, w czerwcu 1944 r. z żołnierzy 1 Ośrodka Dywersyjno-Partyzanckiego w Landwarowie został uformowany samodzielny Oddział Partyzancki, a dotychczasowy kierownik Ośrodka „Gozdawa” został jego dowódcą. Formacja osiągnęła stan ok. 200 żołnierzy⁴⁴. Zastępcą Porębskiego mianowano por. Ryszarda Manteuffla-Szoego, ps. Hylzen, późniejszego wybitnego ekonomistę rolnego, profesora Szkoły Główniej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie⁴⁵. „Hylzen” wspominał po latach: „Wiosną 1944 roku rozpoczęła się ofensywa armii radzieckiej, front zbliżał się do byłych granic polskich. Nastąpiło w tym czasie powstanie w polskim ruchu oporu kilku nowych brygad AK. Mój kolega pułkowy Jerzy Porębski (Rożałowski) zaproponował mi, bym w razie »mobilizacji« wstąpił do brygady pod nazwą »brygady Gozdawa«, którą ma formować. W końcu czerwca 1944 r. otrzymałem przez gońca wezwanie do brygady. Formowała się w składzie jednej kompanii na skraju północnym Puszczy Rudnickiej. Natychmiast udałem się do m.p. formującej się brygady. Po zameldowaniu się u por. Porębskiego wyznaczył mnie on swoim zastępcą. Upłynęło kilka dni na czynnościach orga-

⁴² J. Bohdanowicz, *Brygada „Wilhelma”. Oddziały partyzanckie „Żuka” i „Gozdawy”*, Gdańsk 1998, s. 138.

⁴³ Tamże, s. 17.

⁴⁴ Tamże.

⁴⁵ Szerzej zob. H. Runowski, *Ryszard Manteuffel-Szoego – wybitny ekonomista rolny, twórca szkoły ekonomiki i organizacji gospodarstw rolniczych. Wspomnienie w 25. rocznicę śmierci*, „Roczniki Naukowe Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich” 2016, t. 103, z. 4, s. 7–16.

nizacyjnych. Brygada ruszyła w kierunku południowo-wschodnim. Nawiązaliśmy wkrótce kontakt patroli z Niemcami”⁴⁶.

Oddział dowodzony przez por. Jerzego Rożałowskiego współdziałał z 7 Wileńską Brygadą Armii Krajowej, którą dowodził por. Wilhelm Tupikowski ps. Wilhelm. Obie formacje nie wzięły bezpośredniego udziału w operacji „Ostra Brama”, natomiast powierzono im zadanie oczyszczania terenu dotychczasowych działań z posterunków policji litewskiej, opanowanie dróg przelotowych i niektórych lokalnych, które umożliwiałyby swobodne przemieszczanie się oddziałów połączonych Okręgów Wileńskiego i Nowogródzkiego Armii Krajowej. Oddział „Gozdawy” przeprowadził wówczas m.in. zasadzki na wycofujące się oddziały litewskie i niemieckie (np. pod Świątnikami w ataku na niemiecką kolumnę samochodową zdobyto cysterny z paliwem oraz dwa wozy ciężarowe z papierosami i innymi artykułami). Zdarzały się także potyczki z policją litewską oraz oddziałami ukraińskimi służącymi w armii niemieckiej⁴⁷. Włodzimierz Mrajski, który służył w plutonie wchodzącym w skład Oddziału por. Jerzego Rożałowskiego, wspominał z kolei: „Z rozpoznawczych wywiadów na naszym odcinku znaleźliśmy wszystkie niemieckie bunkry i umocnienia, gniazda karabinów maszynowych i dział różnego kalibru, toteż w odpowiednim momencie likwidowaliśmy punkt po punkcie. Na jednym z odcinków kolejowych w Rykotach trasa Landwarów – Kowno w akcji na bunkry zginęło dwóch ludzi, ale w miarę posuwania się frontu w kierunku Wilna akcje nasze były śmielsze i aktywne, tworząc z zaskoczenia prawdziwy front wiążąc siły wroga naszymi akcjami. Ten szarpiący front wyczerpywał wroga działając psychologicznie na żołnierza frontowego siejąc zamęt. Tak torowaliśmy drogę do wolności”⁴⁸.

Po niepowodzeniu natarcia oddziałów Armii Krajowej na Wilno oraz po otrzymaniu rozkazu mjr. Antoniego Olechnowicza ps. Pohorecki – inspektora Okręgu Wileńskiego AK por. Jerzy Rożałowski 9 lipca 1944 r. podjął decyzję o demobilizacji podległego mu oddziału, z jednoczesnym zachowaniem broni

⁴⁶ R. Manteuffel-Szoega, *Szkic autobiograficzny*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1989, nr 4, s. 752.

⁴⁷ J. Bohdanowicz, *Brygada „Wilhelma”. Oddziały partyzanckie „Żuka” i „Gozdawy”*, s. 69.

⁴⁸ *Z wileńskiej Armii Krajowej do Góry. Wspomnienia Włodzimierza Mrajskiego*, „Kwartalnik Górowski” 2020–2021, nr 70–73, s. 6.

i przejściem do konspiracji. Podkomendny „Gozdawy” plut. pchor. Jerzy Dierżyński odnotował: „ponieważ w tym czasie nastąpiły nasilające się przypadki rozbrajania oddziałów AK przez jednostki Armii Radzickiej, (...) Gozdawa wydał rozkaz zakopania broni w lesie i rozwiązał Oddział”⁴⁹.

W celu otrzymania dalszych instrukcji por. Jerzy Rożałowski udał się wówczas do Wilna. 11 lipca 1944 r. „Gozdawa” po wyjściu z ul. Raduńskiej (gdzie otrzymał instrukcje) miał udać się na ul. Chopina. Do wskazanego miejsca nigdy nie dotarł i od tego czasu wszelki ślad po nim zaginął⁵⁰. Prowadzone przez małżonkę Rożałowskiego Krystynę Porębską poszukiwania w latach 50., m.in. w Polskim Czerwonym Krzyżu, nie przyniosły żadnego rezultatu⁵¹.

Jak zauważył wspomniany już Janusz Bohdanowicz, żołnierz 7 Brygady Armii Krajowej Okręgu Wileńskiego, mimo iż oddział por. Jerzego Rożałowskiego „Gozdawy” zbrojnie działał stosunkowo krótko, to jako konspiracja na terenie Landwarowa, Trok, Czarnego Boru, Ponar, Zatrocza, Opaciszek i innych bardzo rozgałęzionych placówek, położył ogromne zasługi w przygotowaniu terenu oraz zabezpieczeniu go w możliwość prowadzenia działań partyzanckich⁵².

Por. Jerzy Rożałowski „Gozdawa” pozostawił po sobie pamięć prawego i szlachetnego dowódcy. Był jednym z wielu młodych i dobrze zapowiadających się oficerów Wojska Polskiego, którym II wojna światowa brutalnie przezwiała i zniszczyła dotychczasowe życie. Niewątpliwie jego chlubne życie i oddanie służbie wojskowej nie były nadaremne.

⁴⁹ AW, Kolekcja Janusza Bohdanowicza, Ewidencja 7 Brygady Armii Krajowej „Wilhelma” Okręg Wileński, sygn. AW III 618.17.09, Wspomnienie Jerzego Dierżyńskiego „Szczęsnego” o por. Jerzym Rożałowskim.

⁵⁰ Tamże, s. 138.

⁵¹ Por. ANMFC, Kolekcja Władysława Bichniewicza, Dokumenty Jerzego Rożałowskiego (1912–1944?).

⁵² J. Bohdanowicz, *Brygada „Wilhelma”. Oddziały partyzanckie „Żuka” i „Gozdawy”*, s. 69.

BIBLIOGRAFIA

I. ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Archiwum Naukowe Muzeum Fryderyka Chopina w Warszawie

Kolekcja Władysława Bichniewiczza

Dokumenty Jerzego Rożałowskiego (1912–1944?)

Dokumenty Krystyny Bichniewicz-Porębskiej (1919–2006)

Moje wspomnienia 1890–1914

Moje wspomnienia z Litwy (maszynopis)

Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego

sygn. RP 34554, Akta osobowe Jerzego Rożałowskiego

Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego w Warszawie-Rembertowie

Akta personalne i odznaczeniowe

sygn. AP 1040, Akta personalne Leona Rożałowskiego

sygn. AP 2480, Akta personalne Stefana Antoniego Rożałowskiego

sygn. AP 257, Akta personalne Romana Rożałowskiego

sygn. AP 3290, Akta personalne Tadeusza Gałuszczyńskiego

sygn. AP 4060, Akta personalne Zbigniewa Rożałowskiego

sygn. AP 881, Akta personalne Mieczysława Karola Rożałowskiego

sygn. Odrzuc. 7.10.1935, Wniosek odznaczeniowy Leona Rożałowskiego

sygn. VM I.482.51–4185, Wniosek odznaczeniowy Karola Rożałowskiego

Kolekcja akt żołnierzy zarejestrowanych w Rejonowych Komendach Uzuppełnień

sygn. II.56.15924, Szczęśny Rożałowski

Oddziały Kawalerii

sygn. I.321.1.15, Rozkazy dzienne 1 Pułku Ułanów za 1938 rok

Wojskowa Komisja Archiwalna

sygn. VIII.8073.5., Obóz dla internowanych nr 1 w Kalwarii

Fundacja Ośrodka Karta – Archiwum WschodnieKolekcja Janusza Bohdanowicza, Ewidencja 7 Brygady Armii Krajowej „Wilhelma”
Okręg Wileński

sygn. AW III 618.17.07, List Longina Jarmołkiewicza do Janusza Bohdanowicza zawierający życiorys Jerzego Rożałowskiego
 sygn. AW III 618.17.09, Wspomnienie Jerzego Dzierżyńskiego „Szczęsnego” o por. Jerzym Rożałowskim

II. ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Dziennik Personalny

1921, nr 43
 1924, nr 123
 1928, nr 3
 1934, nr 12
 Monitor Polski 1938, nr 252
 Rocznik Oficerski Rezerw, Warszawa 1934

Opracowania

Białkowski M., *Swoi czy obcy? Represje wobec działaczy Klubu Inteligencji Katolickiej w Toruniu jako metoda wykluczenia społecznego katolików świeckich w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, [w:] *Swojskość i obcość w regionie kujawsko-pomorskim*, red. M. Białkowski, Z. Biegański, T. Maresz, W. Polak, Toruń 2015.
 Bogusławski A., *W znak pogoni. Internowanie Polaków na Litwie IX 1939–VII 1940*, Toruń 2004.
 Bohdanowicz J., *Brygada „Wilhelma”. Oddziały partyzanckie „Żuka” i „Gozdawy”*, Gdańsk 1998.
 Buczek B., Nowakowska S., *Tadeusz Smoleński (1908–1944). Życie i działalność*, „Rocznik Mińskomazowiecki” 1997/1998, z. 4, cz. 1.
 Ceglarek M., *Kapelani Wojska Polskiego z okresu wojny polsko-sowieckiej 1919–1921*, Warszawa 2021.
 Fojcik S., Getter M., *Rożałowski Roman*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 32, z. 134, Wrocław–Warszawa–Kraków 1991.
 Fojcik S., *Żołnierze AK „Kryśka”*, Warszawa 1994.
 Kon L., *Łuck (XXXV)*, „Jeździec i Hodowca” 17 (1938), nr 16.
 Kores D., *Bój pod Jazłowcem*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2011, nr 8–9.
 Kosztyła Z., *Wrzesień 1939 roku na Białostoczczyźnie*, Białystok 1967.
Kronika, „Jeździec i Hodowca” 17 (1938), nr 17.
Kronika, „Jeździec i Hodowca” 17 (1938), nr 18.
Kronika, „Jeździec i Hodowca” 17 (1938), nr 19.
 Kuligowski S., *ZWZ-AK w powiecie mińskomazowieckim w latach 1940–1944: (zarys struktury organizacyjnej)*, „Rocznik Mińsko-Mazowiecki” 1997–1998, t. 4, nr 1.

- Lewandowski W., *Z walk 3 Pułku Szwoleżerów Mazowieckich im. Jana Hipolita Kozielskiego we wrześniu 1939 r.*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Historia” 1975, t. 10 (67).
- Łoś J., *Zawody konne o Mistrzostwo Wojska na r. 1938*, „Jeździec i Hodowca” 17 (1938), nr 24.
- Manteuffel-Szoego R., *Szkic autobiograficzny*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1989, nr 4.
- Panemunėlis*, dalis I–II, vyriausiasis redaktorius V. Mačiekus, Vilnius 2011.
- Pięta J., Roman W.K., Szczurowski M., *Polacy internowani na Litwie 1939–1940*, Warszawa 1997.
- Płocczanie znani i nieznani. Słownik biograficzny*, Płock 2002.
- Podhorski Z., *Tak zapamiętałem...Wspomnienia i dokumenty (od 13 marca do 10 października 1939 roku)*, Grudziądz 2002.
- Polejowski K., *O Polskę wolną i czystą jak łąka. Szwadron 5. Brygady Wileńskiej AK ppor. Zdzisława Badochy „Żelaznego” na terenie powiatu kartuskiego w maju 1946 roku*, Gdańsk 2021.
- Przemsza-Zieliński J., *Wrześniowa księga chwały kawalerii polskiej*, Warszawa 1995.
- Runowski H., *Ryszard Manteuffel-Szoego – wybitny ekonomista rolny, twórca szkoły ekonomiki i organizacji gospodarstw rolniczych. Wspomnienie w 25. rocznicę śmierci*, „Roczniki Naukowe Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich” 2016, t. 103, z. 4.
- Rybka R., Stepan K., *Rocznik Oficerski 1939. Stan na dzień 23 marca 1939*, Kraków 2006.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 3, Warszawa 1882.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 9, Warszawa 1888.
- Surgailis G., *Uchodźcy wojenni i polscy żołnierze internowani na Litwie w czasie II wojny światowej*, Warszawa 2013.
- Szlaszyński J., *1 Pułk Ułanów Krechowickich w Augustowie (1921–1939)*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2011, t. 12, nr 4.
- Tokarzewski M., *Straż przednia (ze wspomnień i notatek)*, Warszawa 1925.
- Wyczańska K., *Rożałowski (Rożałowski) Włodzimierz*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 32, z. 134, Wrocław–Warszawa–Kraków 1991.
- Wykaz oficerów, którzy nadesłali swe karty kwalifikacyjne, do Wydziału prac przygotowawczych, dla Komisji Weryfikacyjnej przy Departamencie Personalnym Ministerstwa Spraw Wojskowych*, Warszawa 1920.
- Wyniki zawodów konnych w Łucku*, „Kurier Wołyński” 2 (1938), nr 18 (78), s. 4.
- Z wileńskiej Armii Krajowej do Góry. Wspomnienia Włodzimierza Mrajskiego*, „Kwartalnik Górowski” 2020–2021, nr 70–73.
- Zabici w Katyniu. Alfabetyczny spis 4415 jeńców polskich z Kozielska zabitych w kwietniu–maju 1940, według źródeł sowieckich, polskich i niemieckich*, Warszawa 2013.

Zarys historii wojennej 14-go Pułku Ułanów Jazłowieckich, oprac. W. Czaykowski, Warszawa 1928.

Żółtowski M., *Garść wspomnień z przeszłości. Praktyka i ćwiczenia wojskowe w 15. Pułku Ułanów Poznańskich 1938–1939*, „Związek Rodu Żółtowskich” 2001, nr 27.

Żynda M., „*Tętent. Miesięcznik Szkoły Podchorążych Kawalerii w Grudziądzu*” (1933–1934) „Toruńskie Studia Bibliologiczne” 2014, nr 1 (12).